

PRÍSTUP K ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI

APPROACH TO HUMAN SECURITY

Petra MARTAUS

ABSTRACT

In more recent history, human security has been bifurcated by both broad and narrow definitions. A broad approach to human security is based on the concept of “*freedom from want*” and the narrow approach on “*freedom from fear*”. While these categorizations are, admittedly, rather simplistic in their labels, they do prove useful in illustrating how different advocates of human security follow quite different paths in pushing for human security action.

Keywords: human security, broad approach, narrow approach, Ukraine reconstruction

ÚVOD

Ľudská bezpečnosť je vo svojej podstate o ochrane ľudí. Napriek viacerým protichodným názorom, ktoré sa objavili v jej súvislosti, odkedy sa ľudská bezpečnosť v deväťdesiatych rokoch minulého storočia dostala do popredia – od pohľadu na ľudskú bezpečnosť ako radikálny odklon od „tradičných“ foriem bezpečnosti, až po zameranie sa na mierne evolučné zmeny existujúcej bezpečnostnej infraštruktúry – ústrednou črtou väčšiny argumentov je, ako čo najlepšie chrániť a posilňovať ľudí. Súperiace názory na ľudskú bezpečnosť a prístupy siahajú od širokých po úzke definície; v skutočnosti medzi odborníkmi na ľudskú bezpečnosť stále pretrváva silný argument o účele a rozsahu. I keď mám za to, že ľudská bezpečnosť – napriek svojim teoretickým ťažkostiam – môže trpieť koncepčnou integritou, ale v praxi môže fungovať.

V článku sa venujem rozdielom medzi úzkym a širším prístupom k ľudskej bezpečnosti a objasňujem, prečo sa mi užší prístup zdá ako realistickejší a praktickejší. Užší prístup k ľudskej bezpečnosti je možné zároveň využiť aj v prípade rekonštrukcie Ukrajiny po konflikte.

1 VZNIK KONCEPTU ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI

Najpozoruhodnejšou vecou na koncepte ľudskej bezpečnosti je, paradoxne, že nepochádza od akademikov, ani analytikov, ale zrodil sa prakticky v politickom svete.

Prvýkrát bol významným spôsobom použitý v Správe o ľudskom rozvoji Rozvojového programu OSN z roku 1994, hoci jeho korene pravdepodobne siahajú oveľa hlbšie. Podľa Fena Hampsona by sa dalo tvrdiť, že samotná koncepcia ľudskej bezpečnosti, aspoň vo svojej cielenejšej formulácii, pochádza z práce International Committee of the Red Cross (Medzinárodného výboru Červeného kríža) a humanitárnej komunity. (Hampson, 2002)

Vízia Správy o ľudskom rozvoji bola veľmi široká: zahŕňala sedem rôznych dimenzií vrátane ekonomickej, potravinovej, zdravotnej, environmentálnej, osobnej, komunitnej a politickej bezpečnosti. Celkovým cieľom bolo rozšírenie pojmu bezpečnosť, ktorý bol „príliš

dlho interpretovaný úzko: ako ochrana územia pred vonkajšou agresiou alebo ako ochrana národných záujmov v zahraničnej politike alebo ako globálna bezpečnosť pred hrozbou jadrového holokaustu“. Ľudská bezpečnosť tak mala zmeniť referenčný objekt bezpečnosti „z výhradného dôrazu na teritoriálnu bezpečnosť na oveľa väčší dôraz – na bezpečnosť ľudí“ (UNDP, 1994)

Táto koncepcia bola tiež paralelná s prácou Komisie pre globálne riadenie, ktorá vo svojej správe z roku 1995 obhajovala rozšírenú koncepciu ľudskej bezpečnosti, ktorá zahŕňala „bezpečnosť pred hrozbami, ako je hlad, choroby a represia, ako aj ochrana pred náhlymi a škodlivými ohrozeniami každodenného života. „Komisia sa verí, že ... bezpečnosť ľudí musí byť považovaná za cieľ rovnako dôležitý ako bezpečnosť štátov.“ (Our global neighborhood, 1995)

Myšlienka správy UNDP bola politická a zároveň aj praktická. Správa o ľudskom rozvoji tvrdí, že bezpečnosť ľudí (vo svojej politickej dimenzii) znamená, že „ľudia by mali mať možnosť žiť v spoločnosti, ktorá si ctí základné ľudské práva.“ (UNDP, 1994)

Tvrdí tiež, že krajiny s vysokými vojenskými výdavkami pravdepodobne nebudú politicky bezpečné, pretože tieto štáty, resp. ich vedenie „niekedy používajú armádu na potlačenie vlastných obyvateľov“. Z praktického hľadiska sa dúfalo, že dôraz na ľudskú bezpečnosť umožní získať takzvanú „mierovú dividendu“ a zabezpečiť, aby zdroje venované armáde počas studenej vojny smerovali k produktívnejším cieľom. Priamym cieľom Správy o ľudskom rozvoji z roku 1994 bolo ovplyvniť výsledok Kodanského sociálneho summitu v roku 1995, a preto mal mať koncept bezpečnosti ľudí od začiatku praktické a jasné strategické ciele.

V marci 1999 generálny tajomník a vláda Japonska zriadili UN Trust fund for human security (Fond OSN pre ľudskú bezpečnosť) ako nástroj OSN na posilnenie jeho reakcie na mnohorozmerné a zložité výzvy. V tom istom roku bola vytvorená Human Security Network, skupina ministrov zahraničných vecí z 13 krajín, aby presadzovala koncepciu bezpečnosti ľudí ako súčasť národnej a medzinárodnej politiky. Dnes sú členmi Human Security Network: Rakúsko, Čile, Kostarika, Grécko, Írsko, Jordánsko, Mali, Nórsko, Panama, Slovinsko, Švajčiarsko a Thajsko, pričom pozorovateľom je Južná Afrika.

Na UN Millenium summit v roku 2000 vtedajší generálny tajomník Kofi Annan vyzval medzinárodné spoločenstvo, aby ako ciele nového tisícročia presadzovalo programy „slobody od strachu“ a „slobody od nedostatku“ v úsilí OSN o lepšie reakcie na nové výzvy. Od polovice 90. rokov 20. storočia až po súčasnosť tak koncept ľudskej bezpečnosti používa obrovské množstvo mimovládnych organizácií, štátov a medzinárodných inštitúcií.

Bez pochyb, tieto štáty, mimovládne organizácie a inštitúcie ľudská bezpečnosť priťahovala aj kvôli „peknej myšlienke“. Ľudská bezpečnosť však bola zároveň akousi šošovkou, spôsobom rámcovania toho, čo robili, čo umožnilo prepojiť množstvo rôznych politických iniciatív a dať im tak väčšiu súdržnosť. Inými slovami, koncept ľudskej bezpečnosti pomáhal podnietiť širšie diskusie o väzbe medzi bezpečnosťou, rozvojom a ľudskými právami vo svetovej politike. Najmä posunutím referenčného objektu „bezpečnosti“ zo štátu na jednotlivca sa zdôraznilo napätie, ktoré existuje medzi presadzovaním bezpečnosti štátu a presadzovaním bezpečnosti jednotlivcov, ktoré bola z historického hľadiska často ohrozovaná štátom.

2 UŽŠIE A ŠIRŠIE PONÍMANIE ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI

Existovali dva konkurenčné pohľady na použitie ľudskej bezpečnosti – užší a širší. Prvá, širšia vízia vychádzala z pôvodnej formulácie Správy o ľudskom rozvoji z roku 1994 a dala by sa zhrnúť do frázy „sloboda od nedostatku“ – ľudská bezpečnosť bola o zabezpečení

základných ľudských potrieb z ekonomického, zdravotného, potravinového, sociálneho a environmentálneho hľadiska. Priamo sa to odrazilo napr. aj vo finančných aktivitách UN Trust fund for human security. (Human security handbook, 2016)

Druhá, užšie zameraná vízia, bola prepojená s aktivitami Human Security Network a jej kľúčovým sloganom bola „sloboda od strachu“ – ľudská bezpečnosť bola o odstránení použitia alebo hrozby sily a násilia z každodenných životov ľudí. Príklady politických iniciatív zahŕňali také veci, ako je kampaň za zákaz protipechotných nášľapných mín, medzinárodnú akciu na riešenie šírenia a zneužívania ručných a ľahkých zbraní, či podporu Medzinárodného trestného súdu.

Aj keď by prakticky bolo možné realizovať agendy „slobody od strachu“ a „slobody od nedostatku“ súčasne (ako to naznačuje výsledný dokument World summit z roku 2005), je možné, že úzky pohľad na ľudskú bezpečnosť ako „slobodu od strachu“ je intelektuálne a programovo koherentnejšie, a to minimálne z dvoch dôvodov: (i) široká vízia ľudskej bezpečnosti ako „slobody od nedostatku“ nie je v konečnom dôsledku nič iné, ako nákupný zoznam – zahŕňa označenie širokej škály problémov, ktoré spolu ako hrozby pre ľudskú bezpečnosť nevyhnutne nemusia súvisieť a v dôsledku toho sa zdá, že v určitom bode tak ľudská bezpečnosť zachytáva takmer všetko, čo by sa dalo považovať za hrozbu pre blahobyt. Padá tak do pasce, ktorú výstižne opisuje Daniel H. Deudney: „*ak sa všetko, čo spôsobuje zníženie ľudského blahobytu, označí za bezpečnostnú hrozbu, tento výraz stratí akúkoľvek analytickú užitočnosť a stane sa voľným synonymom slova „zlé“*“. V tomto bode už tento koncept nemá žiadnu užitočnosť pre tvorcov politik a, mimochodom, ani pre analytikov – keďže neľahčuje stanovovanie si priorit a zakrýva charakteristické prvky myšlienky „bezpečnosti“, ktorá je neoddeliteľne spojená s existenciálnou hrozbou, konfliktami a potenciálnym alebo skutočným použitím násilia. (Deudney, 1999, s. 192)

Túto otázku si kladie aj Krause: „získa sa niečo „vsunutím“ pojmu „ľudská bezpečnosť“ do oblastí ako je právo na vzdelanie, fair trade practices alebo oblasti verejného zdravia? (Krause, 2007, s. 5) Akademik Ole Waeber opísal tento proces ako „pohyb, ktorý politiku posúva za hranice zvyčajných pravidiel hry“ a ako proces, ktorý zahŕňa politických aktérov, ktorí vyhlasujú, že špecifické problémy si vyžadujú mimoriadnu pozornosť, úsilie alebo dokonca obeť. (Waeber, 1998) Príklady ako „vojna proti drogám“ alebo „globálna vojna proti terorizmu“ sú dobrými ilustráciami tohto procesu. Mení popis negramotnosti ako hrozby pre ľudskú bezpečnosť naše chápanie práva na základné vzdelanie? Uľahčuje to efektívnejšie konanie? Pomáha nám riešiť problémy? Alebo nás to v niektorých prípadoch vedie k tomu, aby sme určité problémy, akými sú migrácia, užívanie nelegálnych drog alebo HIV/AIDS, považovali za bezpečnostné hrozby, keď by bolo lepšie ich jednoducho považovať za výzvy pre verejnú politiku?

Ak by teda koncepcia ľudskej bezpečnosti bola zameraná na „slobodu od strachu“ – z tohto pohľadu by sa bezpečnosť ľudí zameriavala na primárnu zodpovednosť politických inštitúcií za udržiavanie spoločenského poriadku, ktorý je predpokladom bezpečnosti a blaha jednotlivcov a komunít.

Stručne povedané, ľudská bezpečnosť by mala byť o vzťahu medzi občanmi a medzi občanmi a štátom. V tejto súvislosti niektorí tvrdia, že je potrebné sa posunúť od štátocentrickej koncepcie bezpečnosti, ale zdá sa, že štát naďalej ostáva ako centrálna inštitúcia politického života. (Anggayudha – Rafsanjani, 2023) „Ľudská bezpečnosť tak posilňuje bezpečnosť štátu, ale nenahrádza ju“: štát, ktorý chráni svojich občanov a rešpektuje ich práva, sa v konečnom dôsledku teší legitímnosti a podpore. (Human security now, 2005) Ak sa na bezpečnosť ľudí pozrieme týmto spôsobom, potom zostávame celkom blízko úzkemu chápaniu ľudskej bezpečnosti ako „slobody od strachu“. Zakladá sa na myšlienke, že bezpečnosť – vlastne

politika a politická diskusia, ako ju poznáme – nemôže prekviatať bez toho, aby sa z verejného priestoru najskôr evakovala hrozba sily a násilia. To platí pre všetky politické, sociálne a ekonomické interakcie, pretože tam, kde je hrozba sily a násilia všadeprítomná, spoločnosť nemôže prekviatať.

2.1 ÚZKY PRÍSTUP K ĽUDSKEJ BEZPEČNOSTI Z POHLADU KONFLIKTU NA UKRAJINE

Hoci je ľudská bezpečnosť stále aktuálnym konceptom, nerobí ju to imúnou voči kritickému skúmaniu. Tu môžu vyvstať nejaké problémy – existuje potenciálny paradox v presadzovaní politik, ktoré môžu viesť k posilneniu štátu v čase, keď je štát diagnostikovaný ako zdroj veľkej ľudskej neistoty. Rovnako povzbudzovanie dobrej správy vecí verejných s nižšími vojenskými výdavkami môže v niektorých prípadoch ponechať štát napospas bezpráviu a anarchii. Príkladom môže byť konflikt na Ukrajine.

Úzky pohľad na ľudskú bezpečnosť ako taký sa javí ako synergický s rekonštrukciou po konflikte na Ukrajine, ktorej cieľom je upevniť mier a podporiť udržateľný sociálno-ekonomický rozvoj. Kanada a Japonsko spravili z ľudskej bezpečnosti základný kameň svojej zahraničnej politiky a objektívom, prostredníctvom ktorého identifikujú priority pre obnovu po konflikte. Na rozdiel od väčšiny nedávnych medzinárodných rekonštrukčných projektov sa však Ukrajina nebude zotavovať z vnútroštátneho, ale z medzištátneho konfliktu.

Napriek mnohým naliehavým hrozbám pre civilistov sa tu objavuje špecifická potreba rekonštrukcie s cieľom zlepšiť bezpečnosť a odolnosť štátu. Táto potreba však neznižuje dôležitosť ľudskej bezpečnosti, ale vyžaduje vyvážený a mnohostranný prístup k obnove. (Build forward, 2023)

Ako píše ukrajinskí akademici Khyenko a Tytarchuk, „v demokratických spoločnostiach sú bezpečnosť ľudí a bezpečnosť štátu vzájomne prepojené zložky, ktoré sa navzájom dopĺňajú“. Spoločnosť sa môže stať skutočne odolnou len vtedy, keď sú ľudia primerane chránení pred širokým spektrom hrozieb, ktorým čelia. Ľudská bezpečnosť môže byť preto životne dôležitým kusom skladačky. (Khyenko – Tytarchuk, 2017)

ZÁVER

Používanie konceptu ľudskej bezpečnosti štátmi a osobami s rozhodovacou právomocou nie je triviálnou záležitosťou sloganovania a presadzovanie bezpečnosti ľudí nie je len koncepcná alebo teoretická spoločenská hra. Diskurz a prax ľudskej bezpečnosti by mal viesť štáty a tvorcov politik k tomu, aby sa zamerali na rôzne problémy, kládli si rôzne otázky a presadzovali rôzne politiky, ktoré majú významný vplyv na medzinárodnú bezpečnostnú agendu 21. storočia.

Hoci tieto útržkovité postrehy neumožňujú komplexný prehľad o problematike a neobjasňujú dostatočne dôležitosť koncepcie ľudskej bezpečnosti, ukazujú, ako štáty, NGO a medzinárodné organizácie pragmaticky a prakticky reagujú a otvorili tak dvere agende, ktorá v skutočnosti zahŕňa rozsiahle prehodnotenie významu bezpečnosti – pre koho, proti čomu a akými prostriedkami. Hoci štáty, ktoré do svojich politik začlenili agendu ľudskej bezpečnosti, tak v mnohých prípadoch urobili v nadväznosti na svoje vlastné priority, bolo by chybou domnievať sa, že kryštalizácia konceptu ľudskej bezpečnosti bola akýmsi dodatočným nápadom, alebo že použitie pojmu ľudská bezpečnosť ako nálepky na opis aktov, ktoré štáty už presadzovali, robí samotný koncept irelevantným. Naopak, je len na nás, akým smerom sa vyberieme a či túto agendu a v akom rozsahu zaradíme do svojich vlastných priorít.

V konečnom dôsledku, ak sa zhodneme na presadzovaní agendy ľudskej bezpečnosti ako „slobody od strachu“, narazíme na množstvo výziev po celom svete. Ide ďaleko za tradičnú agendu predchádzania konfliktom alebo riešenia konfliktov a vedie nás k tomu, aby sme si položili niekoľko základných otázok o tom, ako zabezpečiť bezpečnosť ľudí v ich každodennom živote – v ich domovoch a uliciach, v rámci ich komunit a v ich regiónoch. Upozorňuje tiež na prepojenia medzi násilím a neistotou a zaostalým rozvojom a chudobou a možno môže pomôcť dať nový smer alebo energiu niektorým častiam rozvojovej komunity. Pre politických aktérov a aktivistov môže byť bezpečnosť ľudí výborným mobilizačným sloganom. Poskytuje súdržnosť súboru politických otázok, ktoré je naliehavo potrebné riešiť, vrátane problémov reintegrácie po konflikte, situácie zraniteľných skupín v konfliktoch, a efektívne a legitímne fungovanie inštitúcií, ktoré sme vybudovali, aby poskytovali bezpečnosť a ochranu v modernom štáte. Okrem toho môže poskytnúť intelektuálne silný základ pre inovatívne a ciele politické iniciatívy.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ANGGAYUDHA, Z. H. – RAFSANJANI, J. I. 2023. State security vs. Human security: Which should prioritize the state or the individual? In: Operations research: international conference series. Vol. 4, No. 2, p. 45-51. e-ISSN: 2722-0974. DOI: <https://doi.org/10.47194/orics.v4i2.226>
- Build forward. 2023. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/build-forward/build-forward-ngo-recommendations-on-ukraine-recovery.pdf>
- BUZAN, Barry – HANSEN, Lene. 2009. The evolution of international security studies. Cambridge: Cambridge University Press, New York, 2009. ISBN: 978-0-521-87261-4.
- BUZAN Barry – WAEVER Ole – DE WILDE Jaap. Security: A New Framework for Analysis (Boulder: Lynne Rienner, 1998), pp. 21-47. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781685853808>
- Commission on Human Security, Human Security Now (New York: Commission on Human Security, 2003), p. 5.
- DEUDNEY, H. Daniel, “Environmental Security: A Critique”, in Daniel H. Deudney and Richard A. Matthew (eds.), Contested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics (Albany: SUNY Press, 1999), pp. 187- 219, at 192.
- General Assembly Resolution A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome
- HAMPSON, O. Fen, et al. 2002. Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder (Toronto: Oxford University Press, s. 17
- Human security handbook. UN Trust fund for human security. January 2016. https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2018/05/HS-Handook_rev-2015.pdf
- KHYLKO, Maxim – TYTARCHUK, Oleksandr (eds.). 2017. Human Security and Security Sector Reform in Eastern Europe. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13420.pdf>
- KRAUSE, Keith. 2007. Towards a Practical Human Security Agenda. GENEVA CENTRE FOR THE DEMOCRATIC CONTROL OF ARMED FORCES (DCAF) POLICY PAPER – №26. ISBN 978-92-9222-071-6
- Our global neighborhood. Report of Commission on global governance, 1995. Chapter 3. <https://www.gdrc.org/u-gov/global-neighborhood/chap3.htm>

UNDP. 1994. Human Development Report 1994 (New York: Oxford University Press).

JUDr. Petra MARTAUS

Externá doktorandka AOS, Demänovská cesta 393, 031 01 Liptovský Mikuláš

petra.martaus@gmail.com